

CONSIDERATIONS UPON MOSHE IDEL’S BOOK MIRCEA ELIADE, DE LA MAGIE LA MIT

Lecturer PhD., Maria Camelia DICU
“Constantin Brâncuși” University of Târgu-Jiu

ABSTRACT. THE PRESENT STUDY BRINGS TO THE FOREFRONT MOSHE IDEL’S BOOK, MIRCEA ELIADE, DE LA MAGIE LA MIT (MIRCEA ELIADE, FROM MAGIC TO MYTH). THE BOOK REPRESENTS AN INTROSPECTION OF THE MOST IMPORTANT MOMENTS IN ELIADE’S CREATION. THE AUTHOR EMPHASIZES THE FACT THAT THERE WAS A CLOSE CONNECTION AMONG HIS PHILOSOPHICAL WORK, HIS LITERARY WORK AND HIS PERSONAL LIFE. THE BOOK ALSO SURPRISES US THROUGH LESS KNOWN ASPECTS OF ELIADE’S LIFE, HIS IMPLICATION WITH THE IRON GUARD, WHICH MOSHE IDEL ATTEMPTS AT EXPLAINING IT SCIENTIFICALLY.

KEY WORDS: MAGIC, MYTH, PHILOSOPHY, LITERARY CREATION, PERSONAL LIFE.

Moshe Idel s-a născut în 1947, la Piatra Neamț. În prezent, este profesor de gândire iudaică la Universitatea Ebraică din Ierusalim și cercetător la Institutul Shalom Hartman. Este doctor în filozofie, specializarea Cabala. În 1999 a obținut premiul Israel Prize pentru excelență în domeniul gândirii iudaice. A desfășurat o bogată activitate publicistică, din care 5 (exclusiv cea care face obiectul acestei recenzii) la Editura Polirom.

Cartea despre care se face vorbire, ”Mircea Eliade, De la magie la mit” debutează cu 3 moto-uri ale unor personaje de marcă din cultura românească. Primul îi aparține lui Eugen Ionesco, ”Eu sunt cel care deține cheia evenimentelor. Am un sistem de interpretare infailibil.” Următoarele două îi aparțin lui Mircea Eliade, ”Cine spune că trecutul e mort e un idiot. Uite-l aici, lângă noi, viu și mustător” și ”Creierul meu însetat de mister, de corespondențe oculte, de sensuri cosmice” și fac trecerea la subiectul cărții.

În *Prefață*, autorul Moshe Idel vorbește despre prima întâlnire cu cărțile lui Mircea Eliade în 1964, 1965 pe când încerca să-și perfecționeze limba engleză, citind ”cărți scrise într-un stil ușor, care să mă și intereseze întrucâtva”, cum spune chiar autorul. O vreme, atras fiind de gândirea iudaică, autorul a uitat de Eliade, întorcându-se la el în 1970, pe când își elabora teza de doctorat. A descoperit atunci că Mircea Eliade fusese prieten cu Mihail Sebastian, dramaturgul lui preferat. La o lună de la moartea lui Mircea Eliade, Moshe Idel s-a hotărât să investigheze subiectul pentru a obține confirmări cu privire la niște zvonuri ce se vehiculau în legătură cu poziția lui de extremă dreapta. Fratele lui Mihail Sebastian cu care s-a întâlnit la Paris, a confirmat aceste zvonuri potrivit cărora Mircea Eliade era afiliat Gărzii de Fier. Idel și-a continuat cercetarea prin discuții cu Leon Volovici, Ian P. Culianu, profesorul Doniger. Căderea

regimului comunist în România, i-a facilitat o cercetare amplă asupra trecutului iudaic de aici. Publicațiile facilitate de căderea regimul comunist, dar și o serie de discuții și conferințe l-au ajutat pe Idel să-și cristalizeze ideile asupra lui Eliade, Sebastian, dar asupra altor personalități marcante ale culturii românești precum Eugen Ionesco, Constantin Noica, Emil Cioran, Mircea Vulcănescu sau ”profesorul” lui Eliade, Nae Ionescu, dar și contemporanul mai vârstnic al lui Eliade, Lucian Blaga. În demersul său, lecturi extinse ale unor autori minori, dar și alții cu o contribuție majoră i-au fost de asemenea alături. Moshe Idel dorește să sublinieze că majoritatea studiilor despre Mircea Eliade se bazează pe studii târzii ale autorului, fără a lua în calcul aparițiile din România. Ori autorul, tocmai acest lucru dorește să-l evidențieze, analiza lui bazându-se pe scrierile românești. Cartea a apărut în limba engleză în 2013, Editura Peter Lang, Germania.

Cartea este structurată în 8 capitole, *Sacrul camuflat în percepia de sine a lui Eliade în literatura și studiile sale științifice, Androgin, totalitate și reintegrare, Tanatologii: apoteoze și triumfuri ale morții, Timp, istorie și iudaism antitetic, Eliade și Cabala, O ”umbră” printre rinoceri, Eliade, Garda de Fier și câțiva strigoi, Eliade ca gânditor român*, Introducere și Observații finale, în care autorul parcă dirijează o orchestră de muzică simfonică (Guga, 230).

În cartea sa „Mircea Eliade, de la magie la mit”, Moshe Idel nu încearcă să apere, să explice sau să recreeze un nou Mircea Eliade; ci pur și simplu încearcă să înțeleagă cele două etape ce prezintă interes în viața filosofului: magie și mit. Aceste două cuvinte reprezintă rădăcina a tot ceea ce cuprinde înțelegerea lui Mircea Eliade: viața sa personală, cercetarea științifică și creația literară. Magia și mitul unesc cele trei capitole din totul unitar numit Mircea Eliade.

Moshe Idel dorește să sublinieze în primul capitol, *Sacrul camuflat în percepia de sine a lui Eliade în literatura și studiile sale științifice, (The profane: a disguise to the sacred)* faptul că Eliade a fost influențat în creația sa de două abordări, lucru care se poate observa atât în opera sa științifică, cât și în viața personală: tânărul Eliade s-a cufundat în lumea ritualurilor și tehnicilor religioase, pe când Eliade matur s-a concentrat pe simboluri și mituri, cele două orientări reprezentând, de fapt, diferite abordări ale religiei și vieții. Prin studiile sale aprofundate asupra religiei, Eliade și-a câștigat un loc de netăgăduit în înțelegerea religiei. Astfel autorul studiului vorbește despre eforturile lui Mircea Eliade de a explora sacrul și profanul în contextul viziunii sale asupra universului: o materie fluidă, în opinia filosofului, în care sacrul și profanul se întâlnesc. Îl citez aici pe Mircea Eliade, care afirmă: „[...] dar importanta creație religioasă a lumii occidentale moderne. E vorba de ultima etapă a desacralizării. Procesul prezintă un interes considerabil pentru savantul, specialist în istoria religiilor; el ilustrează, într-adevăr, camuflarea perfectă a ‘sacrului’, mai precis identificarea sa cu ‘profanul’¹.

Teoria camuflajului reprezintă de fapt un mod de a explica sacrul prin evenimentele obișnuite ale cotidianului. Acest mod inedit de gândire i-a servit lui Eliade drept ghid în studiile asupra religiei. Moshe Idel oferă cititorului o idee asupra modului în care poate fi înțeles conceptul de camuflaj și anume prin conștientizarea multitudinii de simboluri prezente în viața lui Eliade. Astfel, autorul susține că există o strânsă legătură între toate aspectele vieții sale: personale, ficțiune, cercetare științifică; iar sacrul camuflat devine un leit-motive întâlnit în toate aspectele majore ale vieții filosofului.

---

¹Mircea Eliade, *Cuvânt înainte în Istoria credințelor și ideilor religioase*, Vol. I, Chișinău, Universitas, 1992 p. XI

Moshe Idel susține, de asemenea ideea că Eliade nu a dorit niciodată să ofere vreo explicație despre ceea ce este considerată esența cercetărilor sale; Idel lămurește cititorul că esența teoriei camuflajului poate fi cel mai bine explicată prin creația literară a filosofului Eliade.

În capitolul următor, *Androgin, totalitate și reintegrare (Androgyny, totality and death)*, Moshe Idel (Guga, 232-233) arată interesul lui Mircea Eliade în androginși spune că nu este de mirare interesul său, având în vedere părerea asupra sa sacrului. Autorul reușește să creeze o imagine articulată asupra androginului din punctul de vedere al lui Eliade prin confruntarea teoriilor lui Jung și Platon: androginul simbolizează perfecțiunea, totalitatea, simbolul a două jumătăți acum separate. Acesta este momentul în care Idel dezvăluie cititorului termenul „arhaic”, iar prin acesta, intenția lui Eliade ce a constituit baza studiilor sale - aceea de a se întoarce la elementele primordiale ce simbolizează fenomenul spiritual. În ceea ce privește androginul, Idel observă o legătură între punctele de vedere ale lui Platon și Eliade, dar și influența Zoharului². Autorul remarcă unele contradicții între imaginea perpetuată de Zohar³ și modul în care Eliade îl interpretează. Eliade a încercat să demonstreze că Adam era o ființă androgină, iar modul în care Eliade exprimă diverse opinii asupra acestui concept diferă de locul unde și-a întreprins demersul, în țară sau înafara granițelor ei. Eliade a văzut în androgin, un arhetip asemănător perfecțiunii și reintegrării; Eliade credea într-o ordine haotică, iar idea de purificare și împlinire îi trezește interesul pentru moarte. Filosoful nu vede sfârșitul prin moarte, ci mai degrabă o poartă deschisă spre începutul unei experiențe spirituale noi și diferită, susține Idel (Guga, 234). Eliade credea în semne/ semne zodiacale, dar și în destin. Punctul acesta de vedere i-a influențat abordarea conceptului morții, aspect care se reflectă în creația sa literară. Astfel, explică Idel, pentru personajele lui Eliade, moartea devine o chestiune de destin, este zugrăvită ca și o experiență de catarsis⁴. Pe de altă parte, menționează Idel, demonstrează faptul

---

²The Zohar is a collection of commentaries on the Torah, intended to guide people who have already achieved high spiritual degrees to the root (origin) of their souls.

The Zohar contains all the spiritual states that people experience as their souls evolve. At the end of the process, the souls achieve what Kabbalah refers to as “the end of correction,” the highest level of spiritual wholeness.

To those without spiritual attainment, The Zohar reads like a collection of allegories and legends that can be interpreted and perceived differently by each individual. But to those with spiritual attainment, i.e. Kabbalists, The Zohar is a practical guide to inner actions that one performs in order to discover deeper, higher states of perception and sensation. The Zohar reveals a new perspective on life: that all the troubles and suffering we experience are intended to make us realize our own imperfections. To rise to the perception of the complete reality, we need to prefer the internal to the external, to find opportunities to incorporate the wisdom of Kabbalah into our lives. When we do that, we will rise, like Rabbi Hya, to a higher spiritual state, to the reality we truly do exist in. In that state we will be like all the Kabbalists before us, and discover the reality where all the souls are united in their perfect state.

According to all Kabbalists, and as the beginning of the book writes, The Zohar was written by Rabbi Shimon Bar Yochai (Rashbi), who lived in the 2nd and 3rd centuries CE. There are views in scholastic circles stating that The Zohar was written in the 11th century by Kabbalist Rabbi Moshe de Leon. This view was contradicted by Rabbi Moshe de Leon himself, who said that the book was written by Rashbi.

The Zohar was kept hidden for 900 years, between the 2nd and the 11th centuries CE, since those who possessed its wisdom understood that at the time, people did not need it and would misunderstand its contents.

(Kabbalah, www.Kabbalh.info.Kabbalh Education Center)

³ Eliade susține că Yoharul reprezintă teosofia ebraică, o doctrină mistică al cărui scop este cunoașterea și descrierea operei misterioase ale divinității. Zoharul și Kabbaliști îl numesc pe D-zeu – En-Sof, Infinitul, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, p.179

⁴1. Purificare a spiritului cu ajutorul artei prin participare intensă la fenomenul artistic. 2. (În psihanaliză) Efect terapeutic obținut prin descărcarea unei trăiri refulate.

că viața personală a lui Eliade se confundă cu cea a personajelor sale, unele fiind chiar „împrumutate” din istoria personală a lui Eliade (idem, 234). Prin personajele sale, Eliade a întrevăzut moartea ca pe un mod de dobândi totalitatea. Ajuns în acest punct, Moshe Idel subliniază faptul că în moarte există o conotație de sacrificiu, putând justifica alăturarea lui Mircea Eliade Gărzii de Fier. Punctul de vedere al lui Eliade asupra morții poate avea multe semnificații, dar niciodată nu este privită ca sfârșit sau amenințare (Guga, 235).

De departe cele mai interesante capitole ale cărții lui Moshe Idel sunt *Mircea Eliade și Kabbala și Eliade și Garda de Fier*. În primul capitol amintit anterior, *EliadeșiKabbalah*, Moshe Idel analizează în profunzimeconexiunile filosofului cu Kabbalah⁵. Dar ce este Kabbalah?

What Is Kabbalah?

Kabbalah has been clouded in confusion, legend, myth, and misrepresentation because authentic Kabbalah has been hidden for thousands of years... until today.

Although its origins are rooted in deep antiquity, from the time of ancient Babylon, the wisdom of Kabbalah has remained virtually hidden from humanity since it appeared more than four thousand years ago. To this very day, only a few know what Kabbalah really is.

For millennia, humanity was offered a wide variety of things under the name “Kabbalah”: spells, curses, and even miracles - all except for the method of Kabbalah itself. For over four thousand years, common understanding of Kabbalah has been cluttered with misconceptions and misinterpretations.

Therefore, first and foremost, the wisdom of Kabbalah needs to be made clear. Kabbalist Yehuda Ashlag (Baal HaSulam) provides the following definition in his article "The Essence of the Wisdom of Kabbalah":

This wisdom is no more and no less than a sequence of roots, which hang down by way of cause and effect, in fixed, determined rules, interweaving to a single, exalted goal described as, “the revelation of His Godliness to His creatures in this world.”

In simpler words, there is an upper, all-inclusive force, or “the Creator,” controlling everything in reality. All the world’s forces descend from this comprehensive force. Some of these forces are familiar to us, such as gravity or electricity, while there are forces of a higher order that act while remaining hidden to us.

*Kabbalah holds the map or the knowledge of how these hidden forces are structured, and the laws by which they influence us. It teaches us (through books such as *The Zohar* and other means) how to develop a sense of these forces, and finally, discover their only purpose – to bring us to the revelation of the Creator, the all-inclusive law of nature, while living in this world⁶.*

---

⁵ Reprezintă o creație a misticiei esoterice evreiești. Termenul este tradus de Eliade „tradiție”. Ea face parte din istoria ideilor din Europa sec. XIV-XIX (Eliade: 177). În 1842, evreii au fost expulzați din Spania, iar una dintre consecințe, subliniază Eliade a fost, transformarea Kabbalei. Astfel “moartea, pocăința și renașterea sunt cele trei mari evenimente susceptibile să înalțe omul către o unire beatifică cu Dumnezeu”, (Eliade, 181).

⁶www.Kabbalh.info. Kabbalh Education Center

Cu alte cuvinte, Kabbal a fost învăluită în confuzie, legendă, mit și denaturare deoarece Kabbal autentică a fost bine ascunsă. Originile sale se pierd în negura vremurilor, înțelepciunea Kabbalei a rămas ascunsă timp de mai bine de 4 milenii. Kabbalah se transmite sub forma raționamentelor cauză-efect, ca reguli ce descriu „revelația lui D-zeu asupra creațiilor sale în lume”. Deci, există o forță atotputernică care deține controlul asupra tot ceea ce este pe pământ. Kabbalah este păstrătoarea hărții sau a cunoștințelor despre modul cum sunt structurate aceste forțe. Ne învață prin cărți precum Zoharul să dezvoltăm un simț al acestor forțe, forța atotcuprinzătoare a naturii. Revenind la studiul lui Moshe Idel, acesta spune că legătura dintre Eliade și Kabbalah reprezintă rodul cercetărilor lui, deși nu a avut acces direct la aceste învățături, ci prin intermediul altor români iluștri, Nae Ionescu sau Marcel Avramescu (Guga, 237). Idel sugerează că Eliade are o atitudine mai pozitivă față de Kabbalah, în comparație cu alte expresii ale Iudaismului⁷, care poate fi rezultatul faptului că descoperis în Kabbalah corespondentul religiei cosmice, o religie rurală, strâns legată de viața în natură. Moshe Idel dezvoltă lucruri uimitoare despre, de exemplu, cuvântul „magic” care într-un fel aduce informația din trecut (Guga, 237) și care oferă o explicație la întrebarea „de ce Eliade era atât de interesat de ceea ce era mai puțin evident și în redescoperirea „arhaicului”. Viziunea sa cosmică era expresia universului primordial cu toate religiile arhaice, ceea ce oferă o explicație asupra interesului său în totalitate și androgenie. Tot în acest capitol Idel manifestă neînțelegere față de obsesia lui Eliade de țaranul român, păstrător al creștinismului cosmic, dar apreciază loialitatea pe care o dovedește autorul român față de propriile credințe.

În capitolul *Eliade și Garda de fier și câțiva strigoi*, Idel se apropie de unul dintre cele mai controversate și sensibile subiecte. Deși subiectul este mai degrabă politic, Idel încearcă să meargă pe urmele lui Eliade ca și cercetător al istoriei religiilor, Garda de fier fiind percepută ca mișcare religioasă. Este un capitol de care Eliade prefera să nu-și amintească, dar Idel arată că asemenea greșeli nu se uită ușor. Adepții lui Eliade au încercat să mușamalizeze acest lucru, iar lui Idel îi revine din nou meritul de a privi viața lui Eliade cu ochii unui cercetător, prin simboluri și semne, și nu cu privirea rece a politicii. Prin urmare, Idel nu-l numește pe Eliade anti-semit, ci este mai degrabă preocupat de a dezvoltă alte aspecte privitoare la viața autorului român, care îl ajută pe cititor să înțeleagă implicarea lui Mircea Eliade strict din punct de vedere spiritual și academic. Cum intenționează Idel să facă aceasta? Îndreptându-și atenția spre Ion Moța, o figură emblematică a Gărzii de Fier, pe de-o parte, iar pe de altă parte o influență covârșitoare asupra lui Mircea Eliade. Idel îl previne oarecum pe cititor asupra lui Ion Moța, spunând că este uimitor pentru cititor faptul că, deși un intelectual, Ion Moța manifesta o inexplicabilă teamă de evrei, care în cele din urmă l-a transformat într-un anti-semit convins. Moshe Idel pare contrariat și de faptul că Eliade este pur și simplu orbit de semnificația spirituală a Gărzii de Fier⁸. Chiar dacă la un moment dat, Eliade a afirmat că entuziasmul său s-a risipit

---

⁷ În capitolul anterior, *Timp, istorie și iudaism antitetic*, Moshe Idel susține că Eliade s-a apropiat de iudaism într-un fel oarecum violent, argumentând că elitele au dus la un iudaism monoteist, ide ce îl deranja pe Eliade prin aceea că, credea el, timpul este legat de istorie. Idel, pe de altă parte dorește să demonstreze că istoria nu a fost niciodată principala caracteristică a culturii iudaice, ce poate fi privită ca un amestec de elemente istorice și arhaice. (Guga, 236)

⁸ Legiunea Arhanghelul Mihail, sau pe scurt Mișcarea Legionară (ML), a avut drept cauze ale apariției sale crearea României Mari și modificarea condițiilor politice și economice atât interne cât și internaționale, odată cu terminarea primului război mondial.

atunci când a devenit conștient de atrocitățile comise, Idel afirmă că este dificil să crezi că era ignorant. (Guga, 240)

Principalul scop al Gărzii de Fier era eliminarea evreilor, din nou un atentat împotriva omenirii, dar Eliade a fost din nou orbit de punctul de vedere exprimat de Nae Ionescu, care afirma că eliminarea evreilor nu ar fi o crimă împotriva lor, ci o favoare (Guga, 240). În acest moment cititorul, cu ajutorul lui Idel devine conștient de adevărata semnificație a Gărzii de Fier, care risipește orice semnificație spirituală ar fi avut la început; precum și admirația sa pentru Corneliu Zelea Codreanu, creatorul Gărzii de Fier. Însă pentru a îndepărta orice suspiciune asupra intențiilor lui Eliade, Idel utilizează fragmente de scrisori și alte documente, demonstrând improbabilitatea legăturii filosofului român și membrii Gărzii de Fier (Guga, 241). Și mai înfricoșătoare devine perspectiva Gărzii de Fier prin afirmația lui Ion Moța, care sugera că Garda de Fier este asemănătoare vampirilor, care nu-și pot găsi pacea și liniștea, până nu redresează ce alții au distrus (Guga, 241). Eliade scrie un articol, ne informează Idel, prin care se declară de acord cu asemănările dintre Garda de Fier și vampiri.

Idel expune mai apoi eventuale legături spirituale pe care Eliade le-ar putea avea cu Garda de Fier, prin interesul său față de moarte, spiritul de sacrificiu și dragostea lui față de România. Idel sugerează că atitudinea autorului român este pur academică și științifică, pe când Garda de Fier a transformat aceste teme în ura profunda împotriva evreilor. Pare uimitor pentru cititorul pus în temă de orientarea lui Eliade, este greu de crezut ca o personalitate remarcabilă să fie tolerant al violenței și extremismului.

Cartea lui Idel a demonstrat legătura dintre aspectele legate de Eliade, academic, personal și literar. Astfel *Domnișoara Cristina*, în lumina părerii lui Moța, capătă o nouă semnificație, prin obsesia Domnișoarei Cristina, un vampir, de a stabili o legătură cu un bărbat, în ciuda faptului că trăiesc în dimensiuni diferite, iar romanul dintr-o fantezie devine o metaforă sângeroasă (Guga, 241). În ciuda tuturor acestor dovezi, Idel este contrariat că Eliade niciodată nu a recunoscut fățiș implicarea sa și că acest fapt este o realitate pe care filosoful dorește să o dea uitării (ibidem).

Moshe Idel concluzionează că Garda de Fier a jucat un rol în istoria religiilor, susține că obsesiile și temerile iraționale pot duce la crime și acte extreme. Cu toate acestea, Mircea Eliade rămâne, fără îndoială una dintre personalitățile marcante ale vieții culturale românești, dar Idel nu ne aduce un fața ochilor un Eliade fără pată, ci un om, care, la un moment dat, ar putea face și greșeli. Idel, în încheiere, îl lasă pe cititor cu un semn de întrebare: Eliade și-a împlinit destinul sau a fost înfrânt de ideile pe care credea că le cunoaște?⁹

La începutul anilor '20, tinerii studenți și adolescenți priveau cu admirație la eroismul părinților, bunicilor, fraților mai mari sau al rudelor apropiate, care luptaseră în război și realizaseră Marea Unire. Totodată, în școli, dar mai ales în familie, se făcea o bună educație religioasă, astfel încât cel puțin 30% din tineret era cu adevărat credincios, creștin-practicant. Se putea observa că în multe familii spiritul naționalist, al iubirii de țară, era puternic dezvoltat. Nici nu se putea altfel din moment ce părinții își făcuseră cu prisosință datoria în război. Așa că o bună parte din tineret s-a simțit obligată față de neam și Dumnezeu să respecte sacrificiul românilor din timpul primei conflagrații mondiale. Cum? Prin menținerea și dezvoltarea României Mari. Prin înlăturarea cauzelor interne care puteau duce la slăbirea fragedei unități naționale. Prin pregătirea de a înfrunta noile pericole externe ce băteau la granițele țării, în mod special a pericolului comunist ce venea din proaspăta Uniune Sovietică. www.miscarea-legionara.net

⁹ Ariana Guga, *Beyond Magic and Myth with Mircea Eliade and Moshe Idel*, *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, vol. 13, issue 38 (Summer 2014)

Bibliografie:

Ariana Guga, *Beyond Magic and Myth with Mircea Eliade and Moshe Idel*, Journal for the Study of Religions and Ideologies, vol, 13, issue 38 (Summer 2014), jurnal online

Moshe Idel, *Mircea Eliade, From Magic to Myth*, Editura Peter Lang, 2013 www.googlebooks.com

Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, Vol. I, Chișinău, Universitas, 1992

Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, Vol. III, Chișinău, Universitas, 1992